

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ІМ. ПРОФ. М.П. КОВАЛЬСЬКОГО

МИКОЛА БЛИЗНЯК

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Навчальний посібник

Острог – 2011

УДК 908 (477.8) (076)

ББК 26.891

Бл 69

*Рекомендовано до друку
вченою радою Національного університету
"Острозька академія" (протокол № 10 від 26 травня 2011 р.)*

Рецензенти:

П. М. Кулаковський, доктор історичних наук, професор (Національний університет "Острозька академія");

В. С. Марчук, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Державний архів Рівненської області)

Бл 69

Близняк М. Історичне краєзнавство: навчальний посібник / М. Близняк. — Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2011. — 236 с.; іл.

Пропонований посібник розкриває основні напрямки розвитку національного краєзнавства з найдавніших часів до сьогодення. Подано загальні тенденції поступу шкільного краєзнавства і його роль в освітньому та державотворчому процесах. Простежено формування Волині як регіону, висвітлено історію краю від найдавніших часів до кінця XVIII ст., коли він був включений до складу Російської імперії. Висвітлено здобутки і втрати волинян під час Української національно-визвольної революції середини XVII ст. під проводом Б. Хмельницького. Представлений соціально-економічний розвиток краю, охарактеризовано його культуру. Особливу увагу присвячено епосі "Волинських Афіні" — часу розквіту національної освіти, культури та мистецтва в другій половині XVI ст., коли центром означених процесів став Острог на Волині.

Для викладачів, студентів вищих навчальних закладів та всіх, хто цікавиться минулим України, Волині та Острога.

ISBN 978-966-2254-39-6

© М. Близняк, 2011

© Національний університет "Острозька академія", 2011

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
ТЕМА I: ВСТУП ДО КУРСУ	8
1. Історичне краєзнавство як наукова дисципліна	8
2. Джерела історичного краєзнавства	18
3. Історичне краєзнавство та інші спеціальні історичні дисципліни (СІД)	23
Тема I. Питання для самоконтролю	29
ТЕМА II: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ	30
1. Становлення та розвиток історичного краєзнавства до початку ХХ ст.	30
2. Історичне краєзнавство радянської доби	41
3. Відродження історичного краєзнавства в незалежній Україні	46
Тема II. Питання для самоконтролю	51
ТЕМА III: КРАЄЗНАВСТВО У ШКОЛІ	52
1. Історико-краєзнавча робота в школі	52
2. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії	61
3. Позакласна краєзнавча робота	63
4. Історико-краєзнавчий гурток	65
Тема III. Питання для самоконтролю	69

ТЕМА IV: ВОЛИНЬ ЯК ІСТОРИЧНИЙ РЕГІОН	70
1. Загальна характеристика регіону	70
2. Найдавніший період в історії Волині	76
3. Найдавніший період в історії Острога. Археологічні матеріали	86
Тема IV. Питання для самоконтролю	96
ТЕМА V: ВОЛИНЬ У СКЛАДІ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА	97
1. Волинь та Галичина напередодні об'єднання	97
2. Соціально-економічний розвиток Волині	105
3. Розвиток культури на Волині	109
Тема V. Питання для самоконтролю	118
ТЕМА VI: ВОЛИНЬ У СКЛАДІ ВКЛ ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	119
1. Інкорпорація Волині у склад ВКЛ та Польщі	119
2. Соціально-економічний розвиток Волині	130
3. Розвиток краю в другій половині XVII-XVIII ст.	139
Тема VI. Питання для самоконтролю	147
ТЕМА VII: ЕПОХА ВОЛИНСЬКИХ АФІН	148
1. Розвиток освіти та науки в Україні в другій половині XVI – першій половині XVII ст.	148
2. Реформація і контрреформація на Волині. Братства та їх роль у розвитку науки, освіти, шкільництва	152
3. Острозька академія як центр просвіти та науки в Україні. Книгодрукування в Острозі та Дермані	157

Тема VII. Питання для самоконтролю 169

**ТЕМА VIII: ВОЛИНЬ У РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
РЕВОЛЮЦІЇ СЕРЕДИНИ XVII СТ.171**

1. Передумови Національної революції на Волині171

2. Волинь у роки Української національної революції175

4. Наслідки революції на Волині185

Тема VIII. Питання для самоконтролю188

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА189

ДОДАТКИ206

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ226

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК228

ПЕРЕДМОВА

Історичне краєзнавство — це наукова дисципліна, яка є невід'ємною частиною навчального процесу, вона відіграє важливу роль у комплексній підготовці фахових спеціалістів-істориків. У незалежній Україні краєзнавство міцно увійшло в структуру навчальних програм середньої школи та вищих навчальних закладів.

Структура пропонованого навчального посібника забезпечує поєднання теоретичної частини матеріалу та прикладної. Перша розкриває основні тенденції та етапи розвитку історичного краєзнавства як наукової дисципліни, окремі теоретико-методологічні проблеми, висвітлює її виховний потенціал. Друга — присвячена проблемам історичного розвитку Волині від найдавніших часів до кінця XVIII ст. — часу, коли зникла з європейської історичної арени Річ Посполита, до складу якої входила значна частина українських земель. На теренах Волинського воєводства з деякими змінами було створено Волинську губернію в складі іншої держави — Російської імперії.

Мета курсу полягає в оволодінні студентами методичних та практичних навичок для проведення аналізу історичних подій за схемою край-область-регіон-країна, тобто, іншими словами — це вміння дослідити історію рідного краю на тлі загальноісторичних подій та світової історії.

Принциповим є отримання студентами необхідних знань, вмінь і навичок для викладання краєзнавства в школі, адже визначальним для шкільного краєзнавства є, крім навчального моменту, ще й виховний.

Завдання курсу полягають у вивченні історичного розвитку Волині як регіону та дослідженні історії Острожчини, зокрема; опрацюванні джерел та літератури із запропонованої тематики; отриманні базових теоретичних знань із шкільного краєзнавства; оволодінні відповідним категоріальним апа-

ратом: "краєзнавство", "краєзнавчий рух", "регіон", "земля", "край", "краєзнавчий музей, товариство", "краєзнавчий гурток" тощо.

Запропонована структура курсу відповідає навчальній програмі та складається з двох важливих блоків:

- теоретичні основи історичного краєзнавства (об'єкт, предмет, мета, завдання, історія краєзнавчих досліджень, основи шкільного краєзнавства і т. д.).
- історія Волині як історичного регіону від найдавніших часів до кінця XVIII ст.

До навчального посібника включено також окремі додатки, які допоможуть краще засвоїти викладений матеріал. Це постановка Кабінету Міністрів України, кількість міст і містечок Волинської губернії наприкінці XVIII ст. та їх характеристики, вибрані праці з історії міст і сіл Волині. Останні стануть у нагоді студентам при підготовці дослідження з історії свого населеного пункту. Карти Волині дають уявлення про формування регіону в XII-XVIII ст. Певну структурну логічність пропонованого посібника порушують окремі теми, що вимагає пояснення. Йдеться про теми VI "Волинь у складі ВКЛ та Польщі" та VIII "Волинь у роки Української національної революції середини XVII ст.". За доцільне автор уважав винести проблеми Української національної революції середини XVII ст. на Волині на спеціальний розгляд. У той же час у темі VI подано матеріал до кінця XVIII ст. Разом з тим, сподіваюсь, порушення хронологічності і до певної міри послідовності у викладі матеріалу не стане на заваді цілісного розуміння суспільно-політичних процесів, що відбулись на теренах краю. Кожна тема завершується питаннями для самоконтролю, відповіді на які можна знайти у посібнику. Окремі з них вимагають пошуку в додатковій літературі, список якої рекомендований, що стимулює розширити коло студентської евристики.

Автор усвідомлює, що поданий матеріал не може претендувати на довершеність чи вичерпність викладу, тому наперед вдячний за висловлені доповнення та зауваження, які будуть ураховані в наступних виданнях.

Навчальне видання

Близняк Микола Богданович

Історичне краєзнавство

Навчальний посібник

Головний редактор *Ігор Пасічник*

Технічний редактор *Роман Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Коректор *Любов Черуха*

Художнє оформлення обкладинки *Катерини Олексійчук*

Формат 42х30/4.

Папір офсетний. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 14, 75. Гарнітура "BalticaC"

Тираж 100 прим.

Видавництво Національного університету "Острозька академія"
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію

РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.